

ЗНАЧЕННЯ ТУРИЗМУ ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

Оксана Тімець

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація

У статті охарактеризовані основні суспільно важливі можливості туризму. Проаналізовано сутність понять: туризм, туристсько-краєзнавча діяльність. Визначено сутність їх впливу на формування особистості.

Ключові слова: туризм, туристсько-краєзнавча діяльність.

Аннотация

Тімець О.В. Значение туризма как общественного явления. В статье охарактеризованы основные общественно важные возможности туризма. Проанализировано суть понятий: туризм, туристско-краеведческая деятельность. Определена суть их влияния на формирование личности.

Ключевые слова: туризм, туристско-краеведческая деятельность.

Annotation

The article characterizes the main upbringing possibilities of tourism. The essence of the notions: tourism, tourist and local history activity is analysed. The essence of the influence of environment on character formation is determined.

Key word: tourism, local history activity.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що туризм є складною соціально-економічною системою, працює на забезпечення людини ефективним відпочинком і виконує низку освітніх завдань, при вмілому поєднанні з краєзнавчими дослідженнями туризм виконує виховну і пізнавальну функції. З цього випливає, що таке соціальне явище, як туризм, є багатограним і впливає на суспільство, на свідомість його членів і особливо на формування свідомості молодих поколінь.

Туризм у своєму розвитку і становленні пройшов п'ять основних етапів:

I - маршрутні мандрівки людини в найдавніші часи - дотуристський

період;

II - з найдавніших часів до виникнення перших туристських агентств - період зародження туризму як галузі;

III - від виникнення перших турагентств до початку XX століття - період становлення туризму як галузі;

IV - з початку XX століття до 50-х років XX ст. — період формування індустрії туризму;

V - від середини XX століття до наших днів — період масового туризму.

Чинники, що сприяли розвитку туризму, збігаються з чинниками, які лежать в основі розвитку краєзнавства. Виділяємо такі з них:

- 1) розвиток суспільства, виникнення торгівлі, поділ праці;
 - 2) поява людей, які не зайняті в суспільному виробництві й управлінні й могли подорожувати;
 - 3) виконання віруючими релігійних обрядів і паломництва до святих місць, що сприяло створенню в цих місцях необхідних умов для проживання (тобто це були ті самі послуги, якими забезпечувалися пізніше туристи);
 - 4) розвиток культури, науки, мистецтва, що сприяло появі мандрівників, які, подорожуючи, прагнули ознайомитися з визначними пам'ятками мистецтва, а також здобути освіту в інших країнах, вивчати іноземні мови;
 - 5) пізнання людиною природи, відкриття ресурсів її впливу на здоров'я людини, що сприяло розвитку подорожей з метою оздоровлення;
 - 6) збільшення частки вільного часу, що дало можливість людині раціонально і корисно використати його для пізнання різних куточків світу;
 - 7) поява засобів пересування, що скорочують велику відстань між країнами;
 - 8) збільшення кількості населення та різні демографічні процеси;
 - 9) погіршення екологічного стану довкілля та потреба у його вивченні.
- Проаналізовані чинники, свідчать про те, що туризм є невід'ємною

частиною в дослідженнях рідного краю. Тому **метою** статті є визначення значення туризму як суспільного явища.

Результати дослідження. У науковій літературі сьогодні немає єдиного визначення туризму. Його різнохарактерність пояснюється тим, що цей термін відображає багато функцій подорожування. Це визначає туризм не лише як спосіб проведення вільного часу, а й як форму виховного впливу на особистість. У походах і поїздках, крім відпочинку, зміцнення здоров'я, підвищується загальний культурний рівень мандрівників. Вони дізнаються багато нового й цікавого про територію, де подорожують. Отже, відбувається освітній і виховний вплив на туристів. І. А. Зязюн виділив «найзагальніші підходи до туризму: місце та роль туризму в культурному універсумі життя; розуміння людини й ідеалу освіченості та вихованості на зразках національної та світової культури; вплив туризму на культуру людської свідомості, соціально-гуманістичну та філософсько-світоглядну культуру людини тощо» [2, с. 21]

Ю. А. Штюрмер так характеризує цей вид діяльності: «Туризм – найбільш масова форма активного відпочинку й оздоровлення трудящих, один із важливих засобів виховання людей» [12, с. 3].

Про високе соціальне значення туризму йдеться і в словнику української мови: «Туризм — подорожі, які здійснюються за певними маршрутами по своїй країні або за кордоном, поєднують відпочинок з пізнавальною метою, у ряді випадків мають елементи спорту. Туризм — одне з джерел пізнання людиною світу» [9, с. 326]. Ця ж думка підтверджується в енциклопедії: «Туризм — (француз. *tourisme*, від *tour* — прогулянка, подорож) подорожі у вільний час, пов'язані з від'їздом за межі місця постійного проживання; один з видів активного відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил людини з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями» [11, с. 439].

Сучасний дослідник І. Я. Коцан наголошує на тому, що туризм є «засобом пізнання своєї Батьківщини, поглиблення знань, виховання

здорової, загартованої людини» [8, с. 14]. Так само вважає і М. П. Крачило: «Туризм — не тільки фізичний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання. Романтика пізнання — чи не найцінніша особливість туризму» [4, с. 5].

Отже, під туризмом розуміємо добровільні мандрівки, не пов'язані зі зміною постійного місця проживання, які проводяться у вільний, відпускний або канікулярний час для поглиблення знань, відпочинку, зміцнення здоров'я, у спортивних цілях чи для ознайомлення з новими місцями.

Можна виділити головні функції сучасного туризму, які мають педагогічне значення:

- **Виховна.** Кожна туристська подорож надає молодій людині певного досвіду терплячого долаття незручностей, виховує любов і повагу до людей, до рідного краю, учить з повагою ставитися до традицій, вірувань, світогляду інших народів.

- **Розвивальна.** Відбувається розвиток пізнавальної активності, формування світогляду, забезпечення можливості адекватного самопізнання, озброєння комунікативними навичками і вміннями.

- **Пізнавальна.** Функція, яка полягає в пізнанні світу, накопиченні досвіду, формуванні світогляду кожного мандрівника. Здійснюючи похід чи екскурсію по рідному краю, юні краєзнавці отримують знання про географічні, історичні, екологічні та інші особливості довкілля. Вчать зберігати їх для наступних поколінь. Усе це сприяє розвитку науки, культури, мистецтва та інших галузей людського суспільства.

- **Соціалізуюча.** Відбувається оволодіння навичками взаємодії з іншими людьми, правилами поведінки в колективі.

- **Рекреаційна.** Туристські подорожі сприяють поліпшенню фізичного і психічного здоров'я юних дослідників, дарують нові враження.

Отже, виділення функцій туризму, які мають педагогічне значення, ще раз підкреслює необхідність проведення туристських походів, експедицій,

екскурсій, під час яких учні під керівництвом учителя здійснюють пошук, обґрунтування і розкриття всієї сукупності важливої інформації, зосередженої на території рідного краю, і отримують комплексну картину життя цієї території у природничо-історичному, соціально-економічному аспектах.

В. І. Курилова виділила дві групи мотивів, які спонукають людей до здійснення туристських заходів: 1) перша група зумовлюється бажанням людей відновити фізичні та психічні сили — мотив відновлення працездатності; 2) друга група — потребою людини в русі, зміні місця свого перебування — мотив міграції [5]. На нашу думку, ще одним, досить суттєвим мотивом, що спонукає людей до подорожування, є бажання пізнати світ, розширити свій кругозір, стати більш освіченими, мати можливість спілкуватись і взаємодіяти з іншими людьми.

Тому без туризму, подорожей та пов'язаних із цим справ, порівнянь, спостережень, що мають місце в навчально-виховному процесі, неможливо досягти повноцінності освіти й виховання. Адже туризм і невід'ємне від нього подорожування зміцнюють, наочно підтверджують структуру чинників, що досліджуються в рідному краї і впливають на обсяг та ефективність отриманих учнями знань, умінь і навичок.

Отже, «дитячий самодіяльний туризм — один з ефективних засобів всебічного розвитку особистості, а тому туристсько-краєзнавча робота у школі має стати масовою. Вона допоможе дати учням глибокі та міцні знання основ наук, сформувати високі моральні якості, підготувати їх до життя» [3, с. 17].

Таким чином, на нашу думку, у навчально-виховній діяльності поєднання краєзнавчої й туристської роботи є обов'язковим. Адже роль туризму, який функціонально розглядається як елемент процесу дослідження рідного краю, є дуже суттєвою, оскільки завдяки йому в процесі історичного розвитку нагромаджуються, змінюються й збагачуються духовні здобутки людства, а найбільші надбання передаються з покоління в покоління.

Пізнавальний туризм, що виховує, базується на глибокому культурному фундаменті, починаючись від знання рідної культури в системі мікросередовища, через посилення знань про рідну країну — до глобальних питань людського існування.

Взаємопов'язаний і комплексний розвиток краєзнавства й туризму визначає суть і зміст туристсько-краєзнавчої діяльності: «Виключно важлива роль належить тому освітньо-виховному комплексу знань, що їх об'єднує поняття краєзнавства (всебічного вивчення місцевості, на якій проживають і яка уточнює поняття «рідний край») і туризму як засобу, який допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям і активно впливає на формування здорового способу життя і високих моральних якостей людини» [6, с. 178]. Крім того, у краєзнавчій освіті туризм відіграє вагомим значення, тому що основною його перевагою є масовість. Саме це дає змогу широкому спілкуванню (комунікації) людини з людиною, передачі історичних і культурних цінностей.

Шкільна туристсько-краєзнавча діяльність є формою раціональної системи зв'язків навчання і виховання. Адже через краєзнавчо-туристську діяльність учитель творить особистість учня, впливаючи на нього засобами емоційно забарвленого міжособистісного спілкування, причому чинить це досить ґрунтовно, створюючи умови для пізнання учнем себе як особи і світу. Наскільки успішно ці можливості будуть реалізовані, багато в чому залежить від підготовленості самого учителя як керівника краєзнавчо-туристською роботою.

На думку вчених-краєзнавців М. Ю. Костриці й В. В. Обозного, «учителі застосовують різноманітні форми краєзнавчо-туристичної роботи з учнями, пам'ятаючи, що краєзнавство не існує без туризму, а туризм — без краєзнавства. Адже тільки туризм надає шкільному краєзнавству дійового, творчого, суспільного характеру» [3, с. 9]. Визначення шкільної туристсько-краєзнавчої діяльності дає О. О. Остапець, підкреслюючи, що «це туристсько-краєзнавча діяльність вводить підростаючі покоління в соціальне

середовище (макросередовище), знайомить з ним, чим значно прискорює процес виховання» [7, с. 28]. Крім того, автор наголошує на тому, що туристсько-краєзнавча робота є засобом гармонійного розвитку підлітків і юнацтва, характерним структурним компонентом якого є похід, подорож, екскурсія.

У сучасних дослідженнях використовується таке визначення: «Туристсько-краєзнавча діяльність розуміється як інтегративна складова форма навчально-виховного процесу, що сприяє вибору оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів всебічного впливу на особистість» [1, с. 4].

Отже, туристсько-краєзнавча робота — це «об'єктивна потреба суспільства пов'язувати навчально-виховний процес з актуальними питаннями соціально-економічного будівництва, культурно-духовного відродження народу України з підготовкою учнів до суспільно корисної роботи і трудової діяльності» [3, с. 7]. Туристсько-краєзнавча робота розглядається в проекції на вікові групи: з молодшими школярами проводяться екскурсії на околиці міста, села, спостереження за погодою — виконуються краєзнавчі завдання, які не передбачають складних досліджень і довготривалих переходів. Для старших школярів планується виконання різнобічних складних досліджень рідного краю та багатоденні піші й транспортні переміщення. Якщо розглядати краєзнавство і туризм у ракурсі тих цілей, які ставилися перед освітою в різні роки, то можна виділити часові проміжки, коли змінювалися їхні провідні завдання:

з глибокої давнини до XVIII століття переважним є напрямок, спрямований на вивчення елементів природи;

з XVIII до середини XIX століття переважають народознавчі аспекти;

із середини XIX століття до середини XX століття — історико-краєзнавчий напрямок;

з середини XX століття до 90-х років — починає розвиватись екологічний напрямок;

із 90-х років XX століття переважає комплекс різних напрямків туристсько-краєзнавчої роботи: історичний, географічний, екологічний, біологічний та ін.

Аналіз науково-педагогічної і методичної літератури та практики навчально-виховної роботи школи дає змогу стверджувати, що туристсько-краєзнавча діяльність покликана виконувати такі завдання:

сприяти відродженню духовності, національної свідомості, любові до рідної країни;

виховувати повагу до людини, її праці, допомагати у свідомому виборі професії під час спостережень і екскурсій;

підвищувати результативність навчання й виховання за допомогою яскравих прикладів з навколишнього середовища;

збагачувати досвідом спільної діяльності, спілкування;

здійснювати особистісний розвиток кожного учня, допомагати в оволодінні навичками самообслуговування;

оздоровлювати учнів, зміцнювати їх фізично і морально, вчити норм поведінки в колективі;

навчити раціонально, без заподіяння шкоди природі збирати колекції, цінні природні матеріали;

розвивати вміння поповнювати зібраними під час походів і екскурсій матеріалами краєзнавчі музеї чи куточки, створювати нові;

навчити постійно стежити за екологічним станом довкілля та вчасно знайомити з результатами досліджень громадськість.

Висновки. Особливої актуальності туристсько-краєзнавча робота набуває в наш час. Вона передбачає дослідження своєї місцевості в переплетенні з вивченням глобальних і регіональних особливостей довкілля, створює умови для використання краєзнавчого матеріалу вчителями в навчально-виховній роботі школи та забезпечує застосування набутих знань, умінь і навичок (як результат безпосереднього дослідження рідного краю) з метою особистісного розвитку школярів, збагачення їхнього життєвого

досвіду.

Отже, піднесення на якісно новий рівень туристсько-краєзнавчої діяльності сьогодні є дійовим засобом для поєднання навчання і виховання молодих поколінь з культурно-духовним відродженням народу.

Література

1. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності: Автореф. дис канд. пед. наук: 13.00.01. — Херсон, 1998. — 17 с.
2. Зязюн І. А. Філософія туризмології // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія. Матеріали міжнар. наук-практ. конф. — К., 1999. — 268 с.
3. Костриця М. Ю., Обозний В. В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота. — К.: Вища школа, 1995. — 221 с.
4. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. — К.: Вища школа, 1994. — 190 с.
5. Курилова В. И. Туризм: Учебное пособие для пединститутів. — М.: Просвещение, 1988. — 222 с.
6. Обозний В. В. Краєзнавство: Навчальний посібник-практикум. — К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. — 265 с.
7. Остапеч А. А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. — М.: Педагогика, 1985. — 103 с.
8. Русова С. Ф. Мої спомини. — Л., 1937. — С. 46.
9. Словник української мови. — К.: Наукова думка, 1973. — Т. 4. — 840 с.
10. Тімець О.В., Серебряй В.С., Грабовський Ю.А., Шипко А.Л. Туристсько-краєзнавча робота у вищому педагогічному навчальному закладі: організаційні та методичні аспекти. Навчальний посібник рекомендований МОН України. — Умань: „Візаві”, 2006. — 236с.
11. Українська радянська енциклопедія. — К., 1984. — Т. 11. Книга 1. — 484 с.
12. Штюрмер Ю. А. Краткий справочник туриста. — М.: Профиздат, 1985. — 272 с.